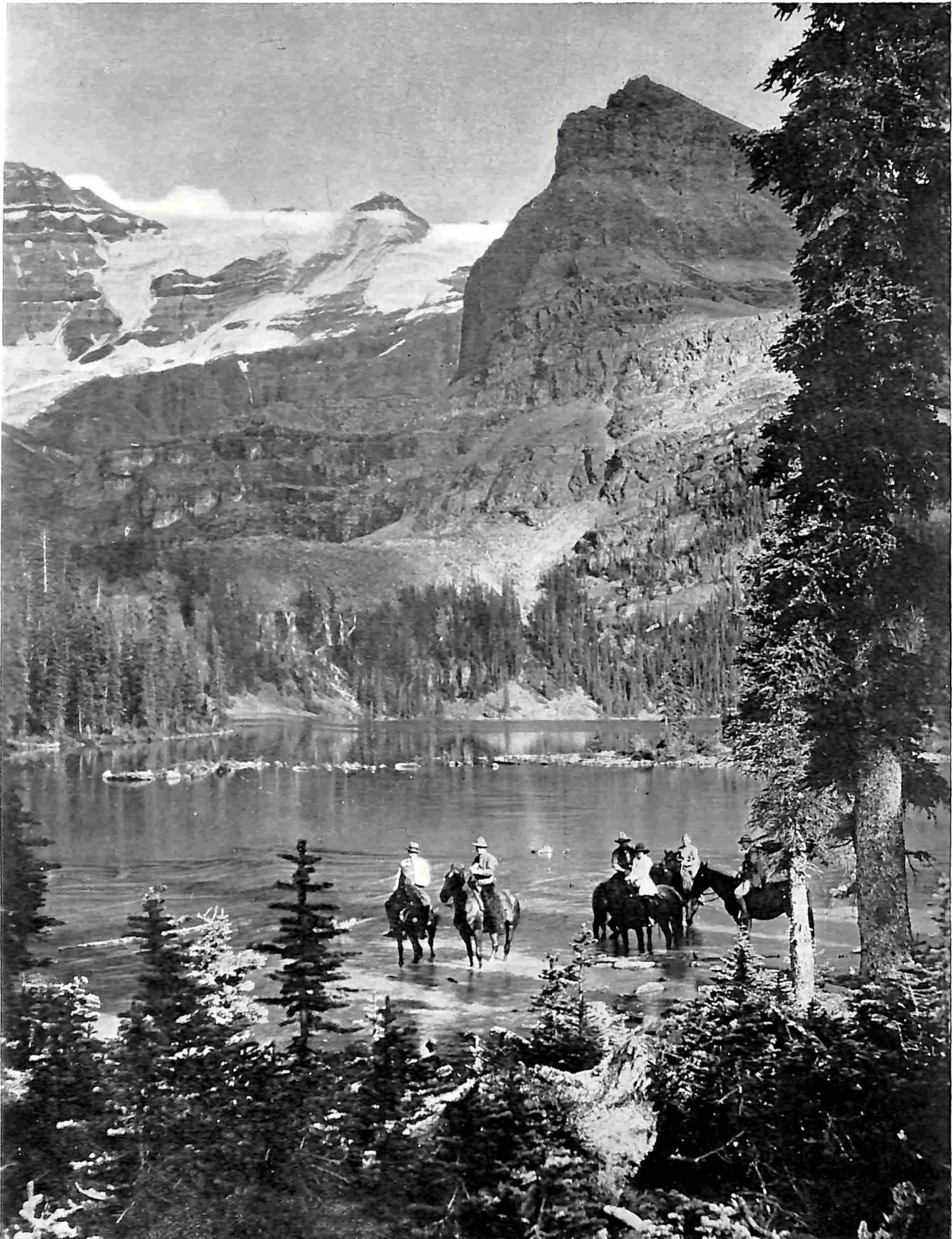

BUITEN

30^E JAARGANG N°. 50

ZATERDAG 12 DECEMBER 1936

AAN HET O'HARA-MEER IN BRITSCHE COLUMBIA

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

AAN HET O'HARA-MEER IN BRITSCHE-COLUMBIA (ILL.)	BLZ. 589
DE BETOOVERDE ONDERNEMING, DOOR ELISABETH VAN HOORN	BLZ. 590—591. 600
IN OVERLIJSELS NOORDWESTHOEK (GEÏLL.), DOOR JAC. GAZENBEEK	BLZ. 592—594
KATULEN (GEÏLL.), DOOR KO ZWEERES	BLZ. 595—596
DOOR 'T WATERLAND (GEÏLL.), (HENEGOUWEN), DOOR L. SPRUIT (I)	BLZ. 596—598
OUDE KERKEN IN DE GRONINGER OMMELANDEN (GEÏLL.), DOOR ADOLF PATHUIS (II).	BLZ. 598—600

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74—76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.

Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten is verboden.

DE BETOOVERDE ONDERNEMING

DOOR ELISABETH VAN HOORN

LANGEN tijd geleden, toen geen Crisis nog de cultures tot een jarendurenden slaap zou kunnen veroordeelen, had reeds de Hantoe van Gadjah Gedeh, de Geest van den Grooten Olifant, de schoone onderneming Laoet Tador in zijn booze toovermacht gevangen gehouden.

Den leider van een kudde olifanten doodt men nu eenmaal niet ongestraft en oude Wongso herinnerde zich nog als den dag van gisteren, hoe na een jacht van eenige weken het beest werd neergeschoten door den Engelschen Administrateur van Laoet Tador, toen deze onderneming nog grootendeels in ontginning was. Ondanks de vrees van het werkvolk en de waarschuwingen van ervaren mandochers had toean Petrie het dier rusteloos achtervolgd.

Ja, deze Toean Besar was altijd een roekeloze dwaas geweest. Had hij niet, slechts gewapend met zijn rotanstok, een wild zwijn aangevallen, zoodat hij in het hospitaal opgenomen moest worden om te herstellen van de ernstige verwondingen? En had hij niet heilige boomen laten omhakken en dáár gezwommen in de rivier, waar men er zeker van kon zijn door de opgeschrikte geesten gestraft te zullen worden met zwartwaterkoorts?

Alles liep in den aanvang betrekkelijk goed met dezen Toean Besar af en daarom had hij steeds meer gewaagd. Zonder op gevaar of op vermoeden te letten had hij den leider der olifanten, die van zijn kudde was afgedwaald, achtervolgd langs de breede, steenachtige rivier, door het dompige oerwoud, over heete lalangvelden en plotseling — toch nog onverwacht — had de nietige mensch met zijn vernuftig geweer machteloos tegenover den kolos gestaan. Toean Petrie had willen vluchten, hij was gestruikeld en reeds dreigde de monsterachtige voorpoot op de hijgende borst te drukken, toen de Toean Besar, met de tegenwoordigheid van geest, die Allah als laatste redmiddel schenkt, zijn geweer tegen den buik van het dier had afgeschoten.

De olifant was neergestort in het krakende struikgewas, gelukkig naar de goede zijde. Eerst een dag later werd de Toean Besar gevonden met een gekneusde borstkas en ijlend van koorts.

Hoewel iedereen vreesde, dat hij sterven zou, genas hij, op wonderbaarlijke wijze, evenals hij genezen was van de wonden, veroorzaakt door de slagstanden van het wilde zwijn en van de zwartwaterkoorts.

Maar tenslotte had toch het gesternte van dezen Engelschen Toean, brandie als geen ander, zijn geduld met den roekeloze verloren. Het had zijn beschermeling niet meer geholpen, toen hij, badend in het koele meer van Laoet Tador, naar peillooze diepten werd meegetrokken door een geheimzinnig monster. Het kon geen krokodil geweest zijn, daar was Wongso van overtuigd, zooals immers alle inlanders overtuigd zijn van de waarheid hunner legenden.

Onbewogen glimlachend had het water, omgeven door de lage, met lalang en aardorchideeën bedekte heuvels, het felle zonlicht teruggekaatst: alleen een kiekendief, hoog in de lucht, had om huip geschreeuwd. Wongso aan den oever echter, bevend over al zijn ledematen, was onmachtig geweest een hand uit te steken om zijn baas te redden. Nooit zou hij dien dag vergeten, al was het toch reeds tientallen jaren geleden, dat de Geest van den Olifant zijn wraakoefening begonnen was.

Met de grootste zelfbeheersching was Wongso zich eindelijk zoo ver meester geworden, dat hij in staat was geweest in het rijtuigje van den Toean Besar te klauteren en naar huis te rijden. Hij had het kleine Batakpaard laten loopen wat het kon, maar astagah! daar in het stukje oerwoud, waar sindsdien de Hantoe huisde, was Itam sidderend blijven stilstaan, de ooren in den nek. De gevreesde geur van den tijger was Itam en Wongso in de neusgaten gedrongen.

Gelukkig, dat Wongso toen reeds zijn amulet, een tigersnorrehaar, altijd bij zich had.

Hij had het onooglijke pakje, omwonden met lijnwaad, omhoog gehouden en verstijfd van angst had hij, gepreveld: „Bapa 1) . . . . .”, waarop de tijger zich had verwijderd, of was blijven door slaan, want het was het uur waarop tijgers doorgaans slapen.

Ofschoon het lijk van mr. Petrie niet werd teruggevonden, hadden zijn vrienden, om uiting te geven aan hun gevoelens van kameraadschap, een grooten grafsteen van cement en baksteen laten metselen op het kerkhof van Tebing Tinggi.

Een kambodjaboom laat nu zijn zwaargeurende bloesems vallen op dat vervalien, vierkante biok. De Engelsche woorden „Ter nagedachtenis aan Donald Petrie, Verdronken in het Laoet Tador-onderscheiden. Het is verlaten, verweerd en met mos begroeid, en oude Wongso zal wel de eenige zijn, die er nog belangstelling voor heeft.

Natuurlijk was de wraakzucht van Gadjah Gedeh bleef hij op de loer liggen, om zijn slag te slaan uit en waar geen koele het zou wagen een bijl op te heffen of een spade in den grond te steken.

1) grootvader.

Behalve dit plekje van drie hectaren groot, werd Laoet Tador, eerst bedekt met bosschen en moerassen, onder leiding van doortastende blanken weldra herschapen in een mooie tabaksonderneming met keurige woningen voor den administrateur en voor de assistenten, met koeliepondoks, droogschuren en meesterlijke irrigatiewerken, die het water van het meer, van de rivier en van de moerassen in toom moesten houden.

De eerste oogst viel prachtig uit, de Geest had niets kunnen uitrichten.

De tabak, vaal, grijsbruin, sterk maar toch zoo elastisch en dun als Chineesche zijde, werd in maten verpakt en in de sampans¹⁾ geladen om op deze wijze langs de rivier verscheept te worden naar den grooten vrachtstoomer, die te dansen lag op de golven van Belawans reede. Doch toen de sampans halverwege de onderneming waren, brak het onweer los, dat de Geest den storm had afgesmeekt. Hoog werden de logge vaartuigen door den wervelwind opgeheven, met kracht werden zij neergeworpen op het kokende, bruisende rivierwater, zoodat de booten versplinterden. Verscheidene leden der Chineesche bemanning verdronken en de mooie tabaksoogst ging geheel verloren.

Toen de Natuur bedaard scheen, met uitzondering van de rivier, die, nog geheel overstuurd, brullend haar bruin, schuimend water tusschen de oevers voortstuwde, vierde de Geest het feest van de overwinning tot vroeg in den morgen. En de koelies, die met het opkomen van de zon zwijgend langs het Hantoeboschje liepen, zagen de witte sluiers zijner danseressen tusschen de takken en bladeren hangen. Zij huiverden even in hun hoog over het hoofd getrokken sarongs, want kil en mistig was het dien ochtend.

Nu begon de strijd tusschen den Geest en de Maatschappij ernst te worden. Daar Laoet Tador zeer ver afgelegene was, en men geen gebruik meer durfde maken van het zoo goedkoope vervoer langs de rivier, moest men tot een andere, minder riskante cultuur zijn toevlucht nemen. Men besloot tot het aanplanten van djarak²⁾, de struiken met hun giftige bladeren en stekelige vruchten, waaruit de heilzame wonderolie geperst zou worden, waarin Blanda's zoowel als Inlanders zulk een onbepaald vertrouwen stellen. Het had er allen schijn van dat de onderneming Laoet Tador weer een goeden oogst zou opleveren. De dikke, vroolijke administrateur had, zich de handen wrijvend, op een morgen tot Wongso gesproken:

„Ik denk, dat wij over een paar dagen met den pluk kunnen beginnen, Mandoer!”

Had hij die woorden maar niet hardop gezegd, want loh! . . . . dien volgenden morgen!

Duizenden, millioenen, trage, vraatzuchtige rupsen hadden aan den oproep van den Geest gehoor gegeven en zich op de djarakplanten neergezet. De tabak was in die verre jaren niet veredeld genoeg voor deze lekkerbekken, maar aan de vergiftige djarakbladeren knaagden en knabbelden zij tot er slechts de nerven van over waren. Wat werden die rupsen vet! Het was onmogelijk hen te verdelfen, al zochten in elke afdeeling wel vijftig vrouwen de planten af en werden de groene

„oelars” bij honderden in de fleschjes ingeleverd.

„Sajang, Mandoer!” had de administrateur gezegd. Zijn oogten hadden bezorgd gestaan en het was Wongso voorgekomen, alsof hij in die enkele dagen van de rupsenplaag magerder geworden was. Zooals Wongso verwachtte, werd de administrateur ontslagen. Een onwetende directie ver weg in Europa gaf hem de schuld, dat de tabaksoogst verloren was gegaan en dat de rupsenplaag niet was voorkomen. Ja, zoo kortzichtig kunnen Europeanen zijn, ondanks al hun geleerdheid!

Den avond vóór het vertrek van den administrateur had Wongso den Geest hooren lachen. Het had geklonken als het geschreeuw van een nachtuil: Oehoe! Oehoe! Hoe langer hoe hoger en gillender: Oehòe . . . . Oehòe! . . . .

De nieuwe baas zou het probeeren met rambongboomen¹⁾, waartusschen, als bijoogst en als groenbemesting, aardnoten geplant zouden worden.

Hoe hadden de Blanda's kunnen vermoeden, dat de Geest niet op zijn eigen grondgebied zou blijven, maar dat hij zich ook genesteld had in de harten der koelies?

Dezen aten alle aardnoten op en werkten niet. Daardoor hadden onkruid en lalanggras vrij spel, zoodat weldra hun stevige, schier onuitroeibare wortels zeer dicht nabij de jonge, gecultiveerde rambongboompjes gekropen waren, die dreigden te verstikken.

En toen op een mooien maannacht de jonge huishoudster van den Toean Besar bij haar harmonica met lange uithalen zong:

„Trang boelan, mana bintang?”

„Rambong mati, mana katjang?”

kon Wongso, die langs was komen wandelen, zich best begrijpen, dat de Toean Besar geërgerd zijn magazine had weggeworpen en tot haar geroepen had: „Dijem”²⁾!

Want was het soms niet waar, dat de rambongboomen ten doode waren opgeschreven? De koelies hadden wel nog getracht het gras uit te roeien, doch het was reeds te laat. De taaie, sterke lalangwortels zaten te diep en te verbreid en het was als suiden de glasscherpe, droge blaren den koelies onder het werken sarrend toe: „Schei uit! Schei uit! Manabisa! Schei uit!”, zoodat het werkvolk al weldra deze taak als hopeloos had opgegeven.

Na den caoutchouc-aanplant probeerde de hardnekkige directie het nog met thee, maar daarvoor lag Laoet Tador te laag; met obi, de aardvrucht, maar de oogst werd door benden wilde zwijnen opgegeten.

Natuurlijk was het in waarheid de geest, die alles tegenwerkte; niet alleen zetelde hij in de hoofden en harten der koelies, maar hij had ook de mandoers, de assistenten en den baas volkomen in zijn macht.

Geruimen tijd lag de mooie onderneming daar, nutteloos, onbelangrijk, zonder bekoring als een vrouw, zoozeer beangst haar oppervlakkige schoonheid te schaden, dat zij geen kinderen wenscht.

1) caoutchouc-boomen.

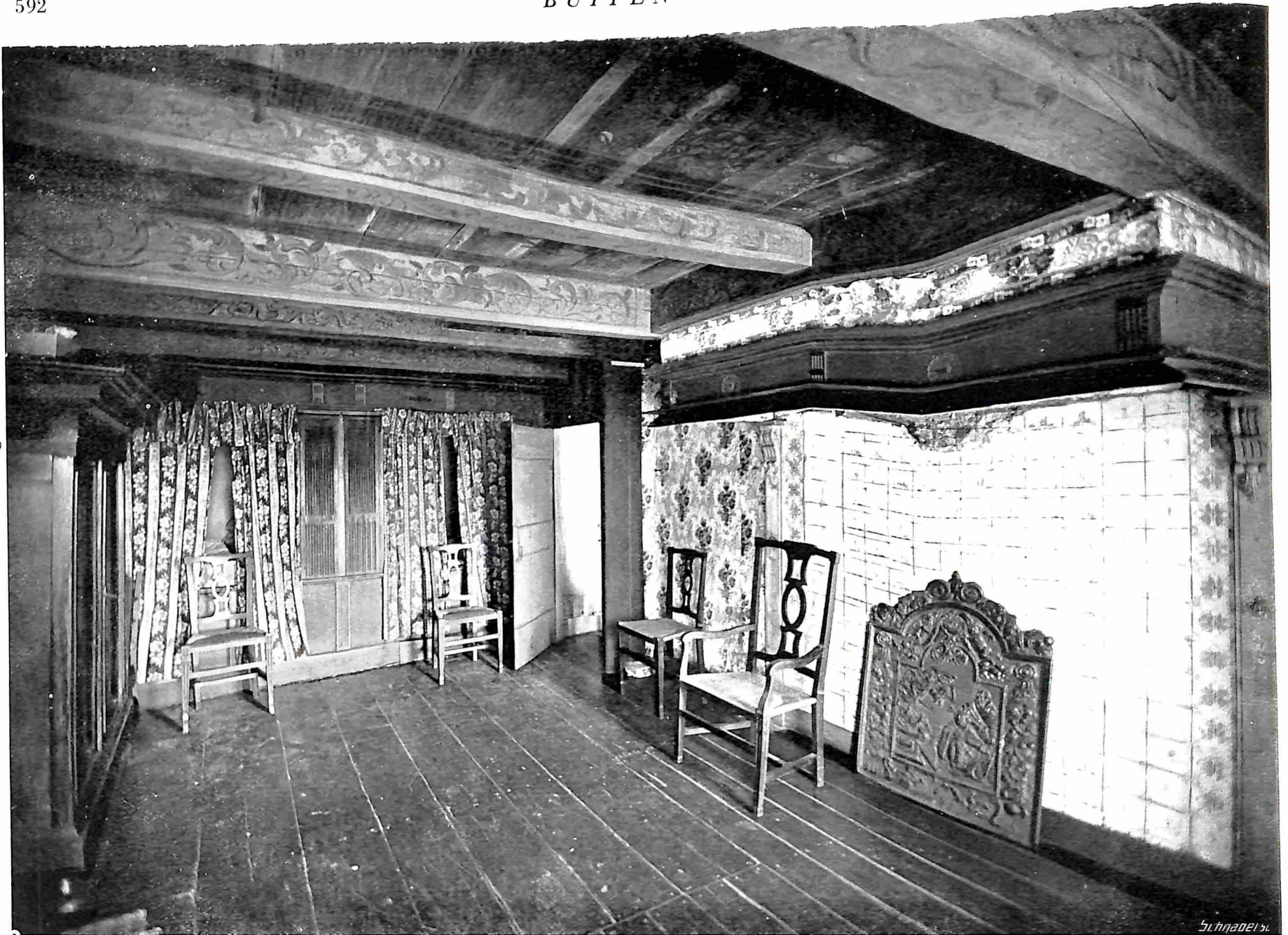
2) stil!

(Slot op bladz. 600)

1) Chineesche boot.

2) ricinus.

DE OPKAMER IN HET SCHULTEHUIS TE WANNEPERVEEN

IN OVERIJSELS NOORDWEST-HOEK

DOOR JAC. GAZENBEEK

WIE het aardige Zuid-Drentsche stadje Meppel met zijn mooien peperbustoren achter zich laat en — hetzij per fiets, hetzij per auto — in N.W. richting den weg kiest naar Kolderveen, zal wel telkenmale de ver-zuchting slaken, dat de veelgeroemde wegenbouwers van ons land zich ook eens ontfermen mogen over dezen hobbeligen binnen-straatweg! ☼ Het passeeren van tegenliggers — of dit nu auto's zijn dan wel hoog- en breedgeladen hooiwagens — vergt de grootst mogelijke voorzichtigheid en knap stuurmansbeleid, maar... zoodra we Kolderveen's fraaie torenspitsje aan onze linkerhand zien uitsteken boven het lommer van hoog geboomte, wordt het beter met den weg. Hij is hier grootendeels geasfalteerd en al blijft hij smal, het rijden zelf is nu geen cake-walk-beweging meer, die het genoeg van den tocht zou kunnen bederven. ☼ Het gaat àl beter, hoe verder wij naar het westen komen, naar het land van Wanneperveen, waar de boerderijen weer langs den weg liggen, oude boerderijen met prachtige daken en lange achterhuizen, die doen denken aan de Staphorster hoeven, maar daarvan weer in vele opzichten verschillen ook. Vooral b.v. in de helle, levendige kleuren, die hier achterwege blijven. ☼ Tusschen de uitgestrekte grasvlakten liggen breede treksloten, waarin honderden waterlelies hun zuiver hart naar

de zomerzon openen. bij de huizen liggen overal de bekende punters en op vele erven zien we de boeren bezig het hooi uit de schuiten te lossen en tot schelven op te stapelen. Hier geen kleurige kleederdrachten, maar de sobere kleedij, die de boeren ook elders plegen te dragen. De vrouw, die de melkbussen aan den wegberm neerzet, draagt slechts een donker kapje (een enkele maal een witte strookmuts) op het hoofd, ze heeft den blauwen boezelaar voor of soms maar een jute-zak, die als schort fungeert. De man, werkend in de hooikampen, staat daar in zijn nauwsluitende onderbroek met blauw boezeroen en hij draagt de gewone boerenpet of den breedgeranden stroohoed. ☼ Wanneperveen, een zelfstandige gemeente en een zeer uitgestrekte verzameling van verspreide boerderijen, is een dorp van grasboeren en visschers. Of liever — de boeren combineeren deze twee bedrijven en op elk erf ziet men de netten te drogen hangen, in elke sloot of tocht staan de stokken, die de fuiken aanwijzen, elke boer heeft in de treksloot naast zijn deur de vischkaar liggen (veel paling wordt hier gevangen en verhandeld) en het aardige tafreeltje van een nettenboetenden visser, aan den waterkant gezeten onder de schaduw van ruischende populieren of grijszilveren wilgen, is hier geen zeldzaamheid. ☼ Wanneperveen bezit uit bouwkundig oogpunt twee merk-

AAN HET BOVENWIJDE. IN DE VERTE EEN PUNTER OP WEG NAAR GIETHOORN

waardigheden: het Schultehuis en de kerk met fraaien klokkenstoel. Het Schultehuis met den eenvoudigen trapgevel verrast u door zijn antiek interieur; de opkamer met schouw en wandtegels, prachtige vuurplaat en zware balkenzoldering (let op de aangebrachte versiering!), de keuken en de verdere indeeling zijn zeker de bezichtiging waard. ☼ En wie over Wanneperveen's kleine begraafplaats terzijde van den weg wandelt (hier is het kerkhof nog, wat de naam aanduidt: het (de) hof rondom de kerk), staat ineens stil, als hij tusschen de eikeboomen door het simpele kerkje ziet, waar de toren vervangen is door den typischen, houten klokkenstoel. ☼ Hoe fraai van lijn is dit bouwsel, rustend op steenen poeren, hoe decoratief het kleine, spitse dak, waaronder de zware luiklok opgehangen is. Ze zijn niet zoo algemeen, deze klokkenstoelen, en wat Overijsel betreft zijn zij — naar ik meen — beperkt tot Wanneperveen en IJhorst, een klein plaatsje tusschen Staphorst en De Wijk. ☼ Onzen weg westwaarts vervolgend komen we dan langzamerhand in het prachtige plassengebied van Overijsels N.W. hoek, het land van kraggen en drijftillen, watervogels en waterplanten, riet en biezen. ☼ In de lage, vochtige weilanden blinkt nu en dan reeds een kleine, rimpelende veenplas, het ruischende riet trekt zijn banden langs sloot en poel, koppels wilde eenden komen telkens op de wieken, hoog trekt een V van aalscholvers over en langzaam roeit een reiger naar het Westen. ☼ En dan, ineens, valt het uitzicht naar links geheel open, de watervlakte van de Belterwijde, door donkergroene, grazige landtongen en rietzoomen in kleinere verdeeld, blinkt ons tegemoet. ☼ Het oog wordt geboeid door deze uitgestrekte, deinende en glanzende vlakte, die aan den horizon afgebakend wordt door lage boschranden en ineenvloeit met de kleuren van het verschiet. Prachtig zijn nu ook de onweersluchten naar den kant van Genemuiden en zij scheppen die verrukkelijke stemming, die zomersche sfeer, welke men enkel en alleen in de waterrijke gebieden van ons eigen, schoone land kan beleven. ☼ Bij de herberg „de Blauwe Hand”, waar de weg naar Giethoorn aftakt, rusten we een oogenblik en door de ramen der eenvoudige gelagkamer hebben we een mooi uitzicht op het Wijde. (Hier spreekt men van het „het Wied” en een kleine plas is een „Wiedechien”). ☼ We denken aan den kostelijken dag, dien we een maand geleden op de plassen doorbrachten, toen we — komend van Zwartsluis — naar de Belterwijde koersten om vogels en

vogelnesten te gaan fotografeeren. De punter van Tijs Slagter uit Schutsloot bracht ons toen uit het schilderachtige Molenkolkje van Zwartsluis door de Piepert, de Armensloot en hoe al die bekoorlijk kronkelende watertjes meer heeten mogen, naar de Wetering. Langs enorme mijten van kraggerûut (= riet, dat op de kraggen gesneden wordt en verkocht naar de bloembollenstreek voor dekking der kweekbedden) en onder een blauwzijden wolkenhemel voeren we toen over het Stobbenkolkje naar de Schutsloot-wijde, het idyllische gehucht Schutsloot en zoo verder naar de Belterwijde. Het waterdrieblad en de lisschen waren uitgebloeid, maar de meeste grassen waren nog niet zoover, de moeraswolfsmelk en de moerasandijvie pronkten met goudgele trossen, de waterlelies begonnen hun eerste, glimmend-bruine knoppen open te vouwen, smetteloos witte krabbeschaarbloempjes kwamen boven den waterspiegel en op de kraggen zelf stonden de rose koekoeksbloemen, de margrietten, de boterbloemen, de ratelaars en de handekenskruiden bij honderdduizenden. ☼ De lucht was geurig van water, zon en aromatische planten, zooals watermunt, kalmoes, valeriaan en spirea, het gefluit van de zangvogels, het „karrekarre-krâ-krâ” der rietzangers, het gekwaak van volle eenden en zomertalingen, het sombere gebrom van den roerdomp, verscholen in de ruige wildernis van bies, lischdodde en riet, de scherpe kreten van sterns en meeuwen klonken onophoudelijk en van allen kant. ☼ Hoog zeilden de kiekendieven, schijnbaar zonder eenige inspanning en onfeilbaar hun groote cirkels trekkend boven het onmetelijke jachtveld, aalscholvers kwamen telkens over en van den einder klonk den lieven, langen dag het roepen van den koekoek. ☼ Als het vaarwater het toeliet en de wind wat aanwakkerde, heesch Tijs het zeil en dan gleeed de boot rustig door het koel-klotsende water, dan deinden de kleine perken van duitblad en waterlelie, de geheimzinnige vegetaties van krabbeschaar en waterpest vroolijk mee, dan keken we al maar in verrukking over het wijde, heerlijke water, naar de bloeiende planten en de bezige vogels. ☼ Tijs, de eenvoudige schipper, die ons den ganschen dag onder zijn goede zorgen nam, die ons voerde door de verborgen binnenlanden van dit gezegende oord, onthulde telkens een merkwaardige kennis van vogel- en plantenleven; niets ontging zijn scherp oog en wanneer wij in twijfel verkeerden omtrent eenig ding, wees hij ons, vriendelijk en bescheiden, terecht. ☼ Wat genoot hij, als wij zijn

capaciteiten als gids en schipper waardeerden en hoe ingenomen was hij op zijn beurt, wanneer wij blijk gaven niet op te zien tegen een moeilijken sprong, een paar natte voeten, een tocht door braamruigte of scherpe galligaan-bulten. ☼ Zoo zijn we gevaren naar de zwarte sterns, die hun nesten klaar hadden op de krabbeschaar-vegetatie, zoo trokken we in den middag, na een heerlijke picnic tusschen wuivende bloemen, naar de kolonie der purperreigers. Moeilijk was deze te bereiken, maar de gummilaarzen werden aangetrokken en met Tijs voorop ging het door de galigaan- en rietboschjes voorwaarts. ☼ Wat hinderde het, al sneed het scherpe blad ons nu en dan in de vingers, wat maalden we er om, als de voet eens weggleed van een riet- of biezenstronk en in het bruine veenwater wegsompte! Tijs was immers bij de hand om te ondersteunen en den weg te wijzen naar de reigerhorsten, die gefotografeerd zouden worden! En hoe bijzonder was de sensatie de groote grijsbruine vogels daar te zien opgaan uit de voor ons liggende wildernis, tot de lucht vervuld was van hun geroep en er zeker wel veertig van die prachtige vliegers boven onze hoofden zweefden... ☼ Toen de avond viel en de schaduwen langer werden, het riet een dof gouden glans kreeg en het water gloeide met geheimzinnige kleuren, zijn we over 't Dirkswijde en de Mastenbroeker kolk teruggegaan naar de bewoonde wereld, het hart vol vreugde over de dingen, die we dien dag beleefd hadden... ☼ Wanneer we de herberg „de Blauwe Hand” verlaten en den tocht voortzetten, krijgen we onmiddellijk ook aan de rechterzijde het uitzicht op een nog grootere watervlakte: de Beulakerwijde. Als een smalle, hooge rug ligt de weg tusschen de meren door. Nu en dan gaat de zon schuil achter langzaam trekken- de wolken en meteen ligt het water links en rechts met wonderlijk zachte, grijze en parelmoeren tinten. ☼ In de verte glijdt een zeil naar den horizon, een visscher haalt zijn fuiken op uit de verbindingssloot tusschen de beide Wijden en men kan het slechts toejuichen, dat deze omgeving nog niet geschonden werd door den bouw van zomer- optrekjes, weekend-huisjes, e.d. Alles ademt hier rust en vrede, de eenzaamheid werd hier nog niet op de vlucht gedreven, dit plassegebied bleef nog een dorado voor den zwerver pur sang en den natuurliefhebber van de goede soort. Moge het zoo blijven!

KATUILEN

DOOR KO ZWEERES

IN het zelfde gebied, waar de kiekendieven wonen, heeft de velduil zijn tenten opgeslagen. Dat is ook al zoo'n roofridder, die een veel slechter reputatie geniet, dan hij verdient. Want wie beweert, dat elke roofvogel een geveugelde bedreiging vormt van onzen vogelstand en als zoodanig slechts het uitroeien waard is, praat even dom als de man, die het loopen wil verbieden, omdat er zooveel voetgangers overreden worden. ☼ Hoogstwaarschijnlijk zou een gezonde vogelstand, waarin een behoorlijk evenwicht heerscht, zelfs niet denkbaar zijn zonder roofvogels. In de eerste plaats vormen zij een soort natuurlijken gezondheidsdienst, die door het wegvangen van zieke en gewonde exemplaren een verzwakking der soort tegengaat en het uitbreken van epidemieën weet te voorkomen. ☼ Bovendien zijn er ook nog heel wat menschenlijke daden kunnen maken, maar waarvan zij de gevolgen toch in elk geval een weinig weten te verzachten. ☼ Voor het konijntje, dat half gek van angst en pijn reeds een halven dag in een klemmende koperdraadstrik is gemarteld, is de komst van een roofvogel, die op snelle wijze een eind maakt aan die kwelling, een uitkomst. En voor de door Zondagsjagers vleugellam geschoten patrijs, die ergens in een hoekje is weggekropen en door de honden vergeten, is het een weldaad als de donkere schaduw der wieken over hem glijdt en de scherpe snavel hem uit zijn lijden verlost. ☼ De roofvogels hebben hun eigen plaats in het groote raderwerk der natuur, dat uitstekend loopt, zoolang de mensch niet ingrijpt. Doch zoodra we konijntjes gaan invoeren

DE KLOKKESTOEL OP HET KERKHOF TE WANNEPERI EEN

in Australië, waar hun natuurlijke vijanden ontbreken, en wanneer we ter bestrijding van de rattenplaag op Terschelling wezeltjes gaan invoeren, die, zoodra ze de ratten verdelgd hebben, bij gebrek aan voedsel de vogelwereld gaan uitmoorden, blijkt het mis te gaan. ☼ De roofvogels zijn er voor, om het evenwicht in de natuur te bewaren, en als dat door het ingrijpen van den mensch verstoord is, moeten we dat niet aan de vogels wijten, doch de hand in eigen boezem steken en ruitelijk erkennen, dat wij het waren, die een fout maakten. ☼ De velduil broedt alweer net als de kiekendief op den grond, onder of tusschen de kruipwilg en duindoorns, gagel en ruigte. Liefst op een iets vochtig en moerassig terrein, een natte duinpan of vochtig hooiland. Daar is het rustig, want het gebied is voor den mensch vrij ontoegankelijk. En bovendien is er voedsel in overvloed, vlak naast de deur. ☼ In een ondiep kuiltje in den bodem, karig bekleed met wat plantendeelen, vinden we de zes tot acht en soms zelfs tien en meer witte, ronde uileneieren, waaruit na een week of drie broeden — wat het mannetje aan het wijfje overlaat — de leelijke jongen kruipen. Veel moois is er niet aan deze uilskuikentjes. Maar ijverig vliegen de ouden af en aan met muizen en ratten en soms een enkel jong konijntje of vogeltje, zoodat de jongen groeien als kool en al heel gauw wat meer op de ouden gaan lijken. Dat zijn fraaie vogels, met een vlucht van bijna driekwart meter en een warmbruin-geklekt veerenpakje. Op de onderzijde der vleugels, die langer en smaller zijn dan van de ransuil, hebben ze twee donkere vlekken. Maar dat zien we alleen, als ze bij dag vlak over ons heenvliegen. De sluiers om de oogen, die den kop zoo'n quasi wijsgeerige uitdrukking geven, zijn lichtgeel. ☼ Op dien

VELDUIL

dikken, ronden kop staan twee oorpluimpjes, die met ooren niets hebben uit te staan, maar opgezet kunnen worden als de vogel verontrust of kwaad is. Dat zien we prachtig bij de jongen, als ze een paar weken oud zijn en al een beetje in de veeren komen. Dan dringen ze angstig oopen, als we bij het nest komen en met de korte pluimpjes, die wel wat van

horentjes hebben, lijken het net kleine duiveltjes. ☼ De oude vogel buitelt dan boven onze hoofden, klapt de vleugels boven het lichaam tegen elkaar, dat het ver hoorbaar is en doet formeele schijn-aanvallen op ons, waarbij hij een kort, keffend geluid maakt. ☼ Als er ergens een muizenplaag is, zooals enkele jaren geleden op de akkers langs de Zuiderzee, zijn we prachtig in de gelegenheid om de fraaie vogels in hun dagelijksche doen gade te slaan. Van alle kanten komen dan de muizenjagers naar de bedreigde plaats. Kiekendieven en torenvalkjes, ruigpoot- en gewone buizerden, de slechtvalk en het smelleken. En dan ontbreken de velduil en het steenuiltje, die beide veel minder nachtvogel zijn dan de andere inlandsche uilensoorten, maar zelden op het appèl. ☼ Nu blijkt pas goed, van hoe onschatbare waarde die roofvogels voor ons zijn, en

hoe onmisbaar hun plaats in de natuur is. In grooten getale jagen zij boven de akkers, waar het wemelt van de muizen, die de veldgewassen bedreigen en den bodem doorzeven met hun gangen. ☼ Zonder de roofvogels zouden wij vrijwel machteloos staan tegen de kleine knagertjes. Maar dank zij hun hulp, die zelfs dan nog maar nauwelijks gewaardeerd wordt, worden we hen de baas. ☼ Een dergelijke muizenplaag treedt meestal telkens na een bepaald aantal jaren op. Het is opmerkelijk, dat juist in die jaren het aantal eieren van elk roofvogelgeslacht vrij groot is. Het is, alsof de vogels weten, dat er volop voedsel voor hun kroost zal zijn. ☼ De natuur regelt dat alles zelf veel beter, dan wij het ooit zouden kunnen doen. Als wij dat alles dan maar rustig zijn gang laten gaan, zonder op ruwe en vaak onnadenkende wijze in te grijpen, komt alles vanzelf weer in orde. Als het aantal individuen van een bepaalde soort te groot wordt, zien we onmiddellijk hoe ook hun be-

strijders in aantal toenemen, zoodat vanzelf weer het evenwicht hersteld wordt. ☼ Waarom zouden wij dan al die fraaie en nuttige dieren gaan uitroeien? Het kan soms hoogstens eens noodig blijken, er voor te waken, dat hun aantal binnen redelijke grenzen blijft. Maar in de meeste gevallen is er veeleer bescherming noodig.

DOOR 'T WALENLAND

DOOR L. SPRUIT

WAAROM rekenen we Doornik nog half en half tot Vlaanderen en Mons (Bergen) tot het Walenland? De reden is misschien zeer subjectief: omdat Doornik ons Vlaamsch aandoet in type van huizen en menschen, in „gezicht” van de stad. Anders is het bij Mons, dat een stellig karakter van Waalsche stad heeft, niet Vlaamsch dus is maar evenmin Fransch, zoodat de Bergenaar die me zijn stad als „une cité française” beschreef, zich niet heelemaal juist uitdrukte. Mons, op de heuvelen van Henegouwen, is

I. HENEGOUWEN

een belangrijk centrum van de Borinage (al ligt het er niet middenin), het mijnen-gebied waar gewerkt en geleden wordt zooals wij ons dat ondanks Vincent v. Gogh nog altijd niet kunnen voorstellen. Al liggen de Bergensche arbeiderswijken ook buiten het eigenlijke centrum, toch merkt de toerist aan zooveel dat er hier crisis en vaak staking is: de bleeke, ondervoede kinderen die in troepjes langs de straten gaan, de in-armelijke bedelaars aan de kerkdeuren en dan, 's ochtends, die afgesjouwde vrouwen die met een zak op den rug de bakkerijen

Foto L. Spruit

HET BELFOORT TE BERGEN (MONS)

langs gaan om het brood van den vorigen dag te vragen . . . De Borains, met hun harde en gevaarlijke werk, hun ontberingen en armoede, zijn een driftig, ruw, uitbundig volk met veel fatalisme en een wrangen zin voor humor. Het leeft boven den grond zoo intens als het erónder zwoegt . . . Hun dorpsfeesten, waarbij onbegrijpelijk veel gedronken en gevochten wordt, zijn berucht. In één dag, één enkele nacht wordt alles verbrast, waar ze weken en maanden voor gewerkt hebben diep in de zwarte schachten. En zoodra alles op is, begint men weer te ploeteren voor het volgende feest. Bijna hopeloos lijkt hier het werk van wie wat zachtere zeden ingang willen doen vinden. Verwar de Borains niet met de Montois. Wederzijds bekijkt men elkander met minachting. De groote „verbroederingsdag”, als heel de omgeving naar Mons stroomt, is Drievuldigheidsgedag, eerste Zondag na Pinksteren. Dan wordt volgens eeuwenoud gebruik op de Groote Markt van Mons de strijd gevoerd tusschen den legendarischen draak en St. Joris, die in dit land (natuurlijk) Gilles heet, terwijl de meterslange, karton-metlappen-draak naar den naam Doudou luistert. In de middeleeuwen heeft die draak eens een schoone jonkvrouw ontvoerd in het woud van Wasmes, maar Gilles de Chin heeft hem toen verslagen en de dame ontzet. Na deze „lumeçon” op de Markt is het den verderen dag feest. Mons is een bedrijvige, genoeglijke stad met nauwe, drukke straten. Hoog en laag gaat het, heuvel-op, heuvelaf, rond de oude St. Waltrudis, wonderlijke, nog immer onvoltooide kerk, waaraan tusschen 1450 en 1621 gebouwd werd en waar de beroemde Char d'or bewaard wordt, de barokke vergulde wagen, die op dienzelfden Drievuldigheidsgedag in de processie meegaat met de reliquien van St. Waltrudis, de heilige dochter van graaf Walbert en de patrones der kerk. Daar in oud-Bergen, waar het gras groeit tusschen de steenen en aan de doodstille smalle straatjes mooie baksteen trapgevels in Zuid-Nederlandschen trant staan, daar is ook het Belfoort, dat hoog boven de roode daken zijn zilveren geklingel uitstrooit. In de rijke dagen van de stad (die in de 15de en 16de eeuw vielen) had men een klokketoren, die echter in 1661 instortte en tusschen 1662 en 1672 werd vervangen door het huidige Belfoort, dat zodoende een barok gebouwtje is geworden, het eenige van dien aard in heel het land. Het is een geestig, sierlijk ding met 47 prachtige klokken, waarvan de meeste door Hemony zijn

gegoten. Mogen we de Bergensche overlevering gegeloven, dan had Julius Caesar op deze heuvelen een versterking. Mons als stad wordt het eerst in 642 vermeld. Mooi is op de groote, vroolijke Markt het 15de eeuwsche stadhuis, dat zulke prachtige sloten en deurkloppers heeft, met het 18de eeuwsch torentje; het oude Hôtel de la Couronne is vlak ernaast, en hier legden vroeger de diligences Brussel-Parijs aan. Een standbeeld voor Orlando di Lasso in Mons leert ons dat deze componist hier in 1520 werd geboren en dus heelemaal geen Italiaan was. Zijn eigen naam was Roland de Lassus of de Lattre. ☼ In de omgeving van Mons liggen de mooie kasteelen van Ecaussines-Lalaing, een middeleeuwsch bouwwerk met vele typische torentjes en Beloeil, zetel van den prins de Ligne, dat prachtig ligt in het oude park met de mooie vijvers. Henegouwen bezit trouwens méér mooie kasteelen: Roelx b.v., van de prinsen van Croy, met een prachtig park rondom, en het kasteel-museum van Mariemont. ☼ Van Mons naar Binche is niet zoo heel ver. De „Gilles” van den Binstenavond-optocht zijn ook in ons land bekend. Maar niet ieder zal misschien weten, hoe men aan de eigenaardige uitdossing van Gilles — meterslange struisveeren op het hoofd, een bonte hanson — gekomen is. Gilles-zelf is een typisch Henegouwsche figuur, die zich echter alléén in Binche in dit wonderlijk vastenavond-pak heeft gestoken. Oit onderscheidde het carnaval te Binche zich niet van dat in andere plaatsen, totdat in 1540 Maria van Hongarije in de omgeving een groot feest gaf ter gelegenheid van Pizarro's ontdekking van

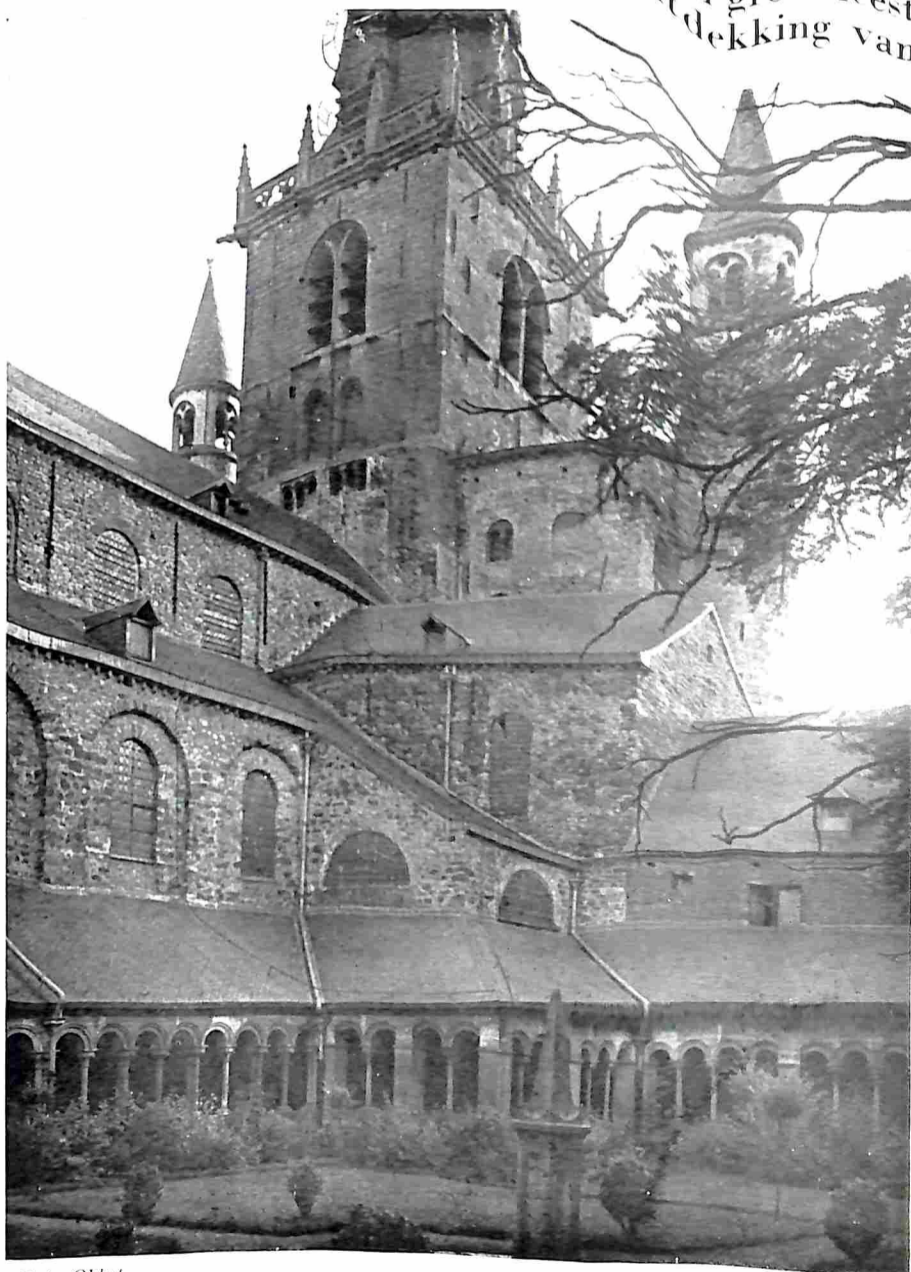

Foto Oblut

DE KERK TE NIJVEL (NIVELLES)

Peru. Eenige hovelingen traden toen op als Indiaansche vorsten, met rood-bruin geschilderde gezichten, kostbare veelkleurige gewaden en . . . . hooge struisveeren op het hoofd. Dit viel bij den Gilles van Binche (die toen nog maar alléén in den optocht figureerde) zoo in den smaak, dat hij de pluimen en het beschilderde gezicht overnam en ook het veelkleurige pakje, zij het ook wat boerscher en bonter dan de hovelingen der landvoogdes het gedragen hadden. Langzamerhand kwamen er toen meer Gilles en tegenwoordig trekken ze in een heel troepje in den vastenavond-optocht mee. Gilles-zelf is een wonderlijke figuur, een soort Henegouwsche Siegfried. Gilles de Chin versloeg den draak Doudou; Gilles de Binche was de brave bultenaar Caracol, die de beeldschone Marceline, dochter van den baron van Binche, uit de handen van den reus Golie d'Ath (Goliath) bevrijdde en, door

een goede fee van zijn bochel ontdaan, als beeldschoon jonkman met Marceline trouwde. Er komt nóg een bultenaar in het verhaal voor, de slechte Bistecol, en een oud, oud vastenavondversje herinnert nog aan deze historie. Terwijl het geen zeldzaamheid is, een Gilles

met een bochel en een bezem (Caracol was bezembinder) tegen te komen. Er leven nog veel verhalen in het land, zoowel in de bergen van Henegouwen als in Maasvallei en Ardennen. Iedereen kent wel de vier Heemskinderen en zal bij Dinant in den Faubourg St. Paul de „Roche à Bayard” gezien hebben, waar het legendarisch ros met de vier kinderen over de Maas is gesprongen en in de rots de afdrucken zijner hoeven heeft achter gelaten. Nijvel (Nivelles) aan de lijn Brussel-Binche is een heel oud plaatsje, waar de sagen-figuur leeft van Jean de Nivelles, den eeuwigen zwerver, zoon van Jan

II van Montmorency en levend in de 15de eeuw. Ge vindt hem te Nijvel levensgroot in verguld hout aan den buitenkant van een der torentjes van St. Gertrudis, waar hij ieder heel en half uur met een groote hamer op de klok slaat . . . . en tot de allerslaagste dinanderietjes behoort wel de kleine koperen Jean de Nivelles, die men in dit uitgestorven plaatsje koopen kan. Nijvel is St. Gertrudis en niet anders: de deels Romaansche, inwendig wat barokke, toch lichte en fijne kerk, en daarachter de wondermooie, door heel de streek bekende kloostergang: uit de 11de eeuw dateert het oudste stuk en volkomen gaaf is alles bewaard gebleven. De rondboogjesgang loopt om een ruimen hof heen, met een enkele oude boom en wat symmetrische, vlakke grasperken rond een simpel Gothisch ornament. We staan hier op ouden grond. In 645 heet het klooster gesticht te zijn door de H. Itta, we-

duwe van Pepijn van Landen. De kerk is van 1022. Itta's dochter Gertrudis, die haar moeder opvolgde als abdis en later heilig is verklaard, werd patrones der kerk. Omstreeks 1200 was het stadje Nijvel een centrum van religieus leven en speciaal van het toen opbloeiende begijnen-

dom. Uit Duitschland, Frankrijk, Vlaanderen en de Kempen kwamen hier vrome vrouwen bijeen die, zonder kloosterling te zijn, toch gezamenlijk in gebed en handenarbeid leefden. In 1262 telde Nijvel tweeduizend van zulke „mulieres religiosae”! Nu is dat alles voorbij. Kloosters en begijnhoven zijn verdwenen. Een enkel pensionaat ligt in de heuvels rondom de kleine stille stad. Maar de heerlijke kloostergang houdt de herinnering wakker aan de vrome moeder en dochter, die hier in heel oude tijden een centrum van gebed en studie stichtten.

(Wordt vervolgd)

Foto graaf A. v. d. Burgh

KASTEEL ECAUSSINES-LALAING BIJ BERGEN (MONS)

Oude kerken in de Groninger Ommelanden

DOOR ADOLF PATHUIS

HET jaar 1000 werd door de Christenheid met angst en beven tegemoet gezien, want men achtte den Dag des Oordeels aanstaande. Doch ziet, het fatale jaar verliep zonder schokkende gebeurtenissen. ☞ De menschheid herademde en de dankbaarheid was groot. Zorg voor het zieleheil werd meer dan ooit het richtsnoer voor

het leven. Nieuw leven doortintelde de samenleving. Monniken trokken de wereld door om te verkondigen van die „groote blijdschap, die al den volke wezen zal”. Kloosters en kerken verrezen allerwegen. Met hun nevenstichtingen, zooals scholen en gasthuizen, alsmede hun zorg voor armen, hulpbehoevenden, weezen en reizigers, werden ze

(II)

tot middelpunten der samenleving. ☞ In de Ommelanden waren de Benedictijnen de eersten, die met den bouw dezer stichtingen begonnen. Aan het einde der XIe eeuw kwamen ook de Cisterciensers en de Premonstratensers zich hier vestigen. Ze beschikten niet over veel middelen, doch wel over bekwame werkkrachten en rijke ervaring op allerlei gebied. ☞ De bescherming tegen de zee was in die dagen zeer slecht. Alleen op de groote en hooge wierden was het betrekkelijk veilig wonen. De herhaaldelijk voorkomende stormvloed eischte zeer vele slachtoffers en hetgeen de zee had gespaard, werd wel nader geïnspecteerd door de op roof beluste Noormannen. ☞ Het bouwen van tufsteen en natuursteen kerken en kloosters was door de hooge kosten doorgaans uitgesloten. ☞ Vele monniken waren echter grondig bekend met het bakken van steen uit klei en zoo niet, dan was er wel hulp te krijgen. ☞ Het begin van een kloosterstichting zal dan ook — van de 12e eeuw af — doorgaans geweest zijn de inrichting van een ticheloven, een eenvoudige houten bidplaats en wat leemen hutten. De omwonenden zelf moesten hierbij behulpzaam zijn en leerden aldus het bakken van klei tot steen en het branden van kalk uit schelpen. ☞ De kunst van het bakken van aarden gebruiksvoorwerpen was hun nog wel bekend, doch die van het bakken van bouwsteen, tegels en buizen, zooals hun voorouders die voor de Romeinen hadden moeten vervaardigen, was verloren gegaan. ☞ Nu openden zich nieuwe perspectieven. De bodem bood zonder veel kosten een schier onuitputtelijken voorraad bouw materiaal. Baksteen is veel duurzamer dan tufsteen. De frissche roode kleur met vele schakeeringen geeft een geheel ander aspect dan de vaalbleeke tufsteen. Wel is laatstgenoemde steensoort gemakkelijk te bewerken, doch bij baksteen heeft men vóór, dat de soepele klei in elken gewenschten vorm gekneet kan worden. Deze eigenschap maakt haar dan ook tot het bouw materiaal bij uitnemendheid. Te hooge temperatuur doet den buitenkant der steenen even vloeibaar worden en geeft deze als het ware een glazuurlaagje. Naar gelang van de samenstelling der klei en de temperatuur van den oven varieert de kleur der steenen tusschen helder rood en geel. Vooral bij het vervaardigen van nis- en vloertegels werd van deze eigenschappen gebruik gemaakt. ☞ Zooals gezegd, het jaar 1000 bracht een nieuwe bezieling en met groote geestdrift werd de arbeid in Gods dienst begonnen. Alleen de

HET EENIGE, DOCH MONUMENTALE OVERBLIJFSEL VAN DE VROEGER ZOO MACHTIGE ABDIJ VAN ADUARD: DE VOORMALIGE EETZAAL, THANS KERK

Cistercienser orde telde in West-Europa meer dan 1800 kloosters. Ook het aantal orden was groot. In de tweede helft der 12e eeuw verrees het eene klooster na het andere: bijv. Wittewierum, Feldwirth, Aduard, Heiligerlee, Rottum enz. ☞ Menko, een abt van eerstgenoemd klooster, vertelt ons in zijn kroniek het één en het ander over den bouw van een kerk, de groote gebeurtenis in het leven der abdij. ☞ Oorspronkelijk was er in zijn klooster plaats zowel voor mannen als voor vrouwen, doch spoedig na de stichting had de scheiding plaats. Het vrouwenklooster werd Rozenkamp, het mannenklooster

Bloemhof genoemd. ☞ Na eerst de kerk van Bloemhof te hebben voltooid werden de fundeeringen gelegd voor een kerk van het klooster Rozenkamp, dat nog steeds genoeg moest nemen met een houten kerkje. ☞ De fundeeringen werden gelegd in de jaren 1259—1261. Eerst 5 jaren later, 3 October 1266, was het gebouw voltooid. De bisschoppelijke wijding vond 9 September 1267 plaats door Egmond van Werd, Bisschop van Koerland en Ridder der Duitse Orde. ☞ Dit kerkje moet wel van zeer bescheiden afmetingen geweest zijn, want doorgaans was er met den bouw een langeren tijd gemoeid. ☞ Anno 1263... onder de zevende abt, Gaycke geheeten — werde gewyt de vermaerde Kereke van 't Clooster Aedwert: aen welke 23 jaren lanck 200 menschen met arbeiden ende aenredden hadden doende geweest. Hij was gemaect op het fatsoen ende de grootheydt van de Kereke van Claravallis, van Sint Bernard eertijds gesticht: men hadde de Meester, zynde een uyt het Collegie, daerwaerts geschickt om die Kereke af te meten. Dese man is daerom in de Kerek begraven. 't welck anders niemant oyt is toegestaan. De macht en Ryckdom van dat Clooster is uytter maten groot gheweest." ☞ Reeds in 1271 openbaarden zich wonderkrachten aan het graf van den genoemden Abt Emo. Visioenen deden zich allerwegen voor. Den Abt van Aduard overkwam het zelfs, dat een afgehouden hoofd, na wederom op den romp te zijn geplaatst, bij hem de biecht aflegde. ☞ Bij den bouw van de kloosterkerk waren alle omwonenden na beëindiging der dagtaak bezal daarbij wel een rol hebben gespeeld. De leiding evenwel bleef bij de monniken berusten. ☞ Doch men nam er al gaarne genoeg mede, dat de muren van steen waren. Waar tufsteenkerkjes werden vergroot of resten dezer steensoort aanwezig

INTERIEUR VAN DE KERK TE LEENS, WELKE IN DE 13^e EEUW GEBOUWD IS

waren, werden deze gebruikt ter versiering, door tusschen de lagen baksteen af en toe een laag tufsteen te metselen. Een dergelijke toepassing vindt men o.a. nog aan den toren te Uitwierde. ☞ Voor de Roomsch-Katholieken is de kerk het huis, waar God aanwezig is en waarvan de plaats dikwijls door Hemzelf werd aangewezen door een mirakel. Het gebouw kan dus nooit te goed verzorgd of te sierlijk zijn. ☞ Een steenen dak, bestaande uit holle pannen en dekpannen — in den volksmond paters en nonnen genaamd — verving reeds spoedig de brandbare of looden bedekking. Deze pannenbedekking komt nog aan diverse kerken voor, o.a. te Leegkerk, Oostum, Sellingen etc. Een steenen overwelfing van het interieur ontstond uit den over de balken gelegde zoldering van steen. De kerk van Niekerk-Vliedorp heeft zulk een steenen zoldering, doch deze is gemaskeerd door een houten plafond. Het tongewelf, doorgaans op regelmatige afstanden versterkt door gordelbogen, drukt met volle kracht op de zijmuren. Geen wonder dus, dat alle bouwwerken uit dezen tijd zich kenmerken door hun smalle interieur en zware ge-

drongen, vormen. De muren zijn ± 1.20 m dik; de kleine ramen, van boven door een rondboog gesloten, zijn van schuine dagkanten voorzien, om meer licht door te laten. De grootste maat der steenen is $34 \times 17 \times 10$, terwijl de voegen soms 2 cm breed zijn. Het kerkje van Den Andel meet buitenwerks $17.80 \text{ m.} \times 5.60 \text{ m.}$; de hoogte onder de gordelbogen bedraagt 5.10 m. ☞ Alles is berekend op een noodzakelijke behoefte en is als zoodanig geheel in overeenstemming met den aard der bevolking, die slechts oog heeft voor nut en degelijkheid. Steeds was het weer de klei, die tot steenen gebakken („gekookt” zei men toen) de bouwstof voor de kerken en later ook voor de versterkte woonplaatsen der ridders vormde. Door het telkens weer gebruiken van dezelfde grondstof werd een meesterschap in de toepassing bereikt. Aan de plumpe bouwwerken worden sierlijke details waarneembaar. Het Benedictijner kloosterkerkje te Rottum, afgebroken in 1892, getuigde met zijn à jour bewerkt randwerk in welke mate men reeds in de 12e eeuw de grondstof beheerschte. ☞ Het Romaansche kerkje te Oldenzijl verraadt door zijn fraaie kapiteelen en basementen eens meesters hand. Ook de tijdens de restauratie van de tot kerk ingerichte eetzaal van het klooster te Aduard gevonden vloer en wandtegels toonen aan hoever reeds vroeg de romaansche kunst ging. ☞ Het monumentale gebouw zelf dateert uit het laatste kwartaal der 13^e eeuw. ☞ Het klooster te Aduard, dat binnen zijn muren en grachten een oppervlakte van ± 5 H.A. besloeg, werd gesticht op een plaats, waar men 's nachts meermalen lichtjes zag branden . . . zeker voorboden van het groote licht, dat later van Aduard zou uitstralen. Groot was inderdaad de invloed die gedurende het 300-jarig bestaan dezer abdij van haar uitging. (In 1580 werd zij door de Staatsche troepen verwoest.) Tal van kloosters, kerken, boerderijen, molens, dijken en wegen werden onder leiding der Aduarder broeders gebouwd en aangelegd en zij wisten in hun baksteenbouw-

DE RECHTERVLEUGEL VAN HET KERKORGEL TE LEENS MET KWARTIEREN DER SCHENKERS

werken iets eigens te leggen, dat noch in Friesland, noch in Drenthe zijn weerga heeft. Dit leidt tot de vrijmoedigheid te spreken van een eigen Groninger architectuur. Opvallend is het groote aantal variaties in de afwerking der details, zooals vlakvullingen en versierende motieven. ☼ De kennis en ervaring der monniken was groot; aan tijd ontbrak het hun niet. Klei was in voldoende hoeveelheid aanwezig en een fraai en goed resultaat was het eenige doel van hun streven. (Wordt vervolgd)

De betooverde onderneming

(Slot van bladz. 591)

TOEN deed Prins Hevea¹⁾ zijn intrede op Sumatra's Oostkust. Prins Hevea! Overal werd hij met

vreugde ingehaald, iedereen dweept met hem en Laoet Tador ontwaakte bij zijn ontmoeting uit haar jarenlange apathie. Het hielp niet, of de Geest al trachtte haar onder zijn invloed te krijgen. Haar liefde voor Hevea bleek tegen alles bestand. Wilde zwijnen en troepen apentrachten wel het jonge gewas te vernielen, ziekten en insecten

deden pogingen den groei te ondermijnen, maar de boompjes stoorden zich aan niets en weldra bedekten zij de onderneming in lange evenwijdige rijen. Zij stonden kaarsrecht in het gelid en waren alle even lang en even dik en hadden gelijkvormige kruinen en elk een blikken tuitje in den bast, waardoor de witte, kostbare melk in de kommetjes aan hun voet vloeide. ☼ Er werd met lust gewerkt op Laoet Tador, er werden groote winsten gemaakt en de administrateur had met gerechvaardigden trots gezegd tot Wongso, die een oude man begon te worden: „Zie je wel? Waar blijf je nu met je voorspelling? Wat doet de Hantoe ons?” ☼ Toch was Wongso den Geest blijven wantrouwen en op zijn beurt had hij met iets triomphantelijks in zijn bevende oude stem gezegd: „Groote Heer, Pah Wongso had gelijk”, toen op dien treurigen dag de onderneming Laoet Tador gesloten moest

worden, daar de wereld haar producten niet meer noodig had. ☼ Maar neen, toch had hij ongelijk, Pah Wongso, want hoe wraakzuchtig een olifant moge zijn, hoe verontwaardigd ook, nooit zal hij zijn toevlucht willen nemen tot beurs-speculaties en de koers van rubber zal hem hoegenaamd niet interesseeren. ☼ Neen, nogmaals neen. Pah Wongso, dat Laoet Tador aan haar lot moest worden overgelaten, hebben de blanken aan zichzelf te wijten, evenals dat vroeger, onder den invloed van den slechten Geest, Laoet Tador niets opbrengen kon. ☼ Hartstochtelijk vlug groeien de planten in de tropen en reeds na eenige jaren is het zorgvuldig, regelmatig geplante rubberbosch een wildernis geworden, waarin de vervallen woningen evenmin als de irrigatiewerken nog te ontdekken zijn. En over

een tiental jaren zal het bosch zoon door-dringbaar zijn als het oerwoud eens was, in zich verborgen houdend de wilde dieren, de plechtige stilte en het geheimzinnige meer: Laoet Tador. ☼ Maar de pracht van het breede, blinkende water, zoo glanzend en verrassend te midden van zijn lage, groene heuvels, gelijk een parel in haar

DE ROMAANSCH Kerk te Oldenziel. In de vorige eeuw van een nieuw dak, dakruiter en steunbeeren voorzien

schelp, zal door geen blanke ontdekt worden vóór en al eer de Crisis, evenals de Hantoe van vroeger, overwonnen zal zijn door den zooveel sterkeren Geest van den Wil.

NOEL, de kok van FREDERIK DEN GROOTE, zette den koning op zeker avond een heerlijke pastei voor, die hem buitengewoon smaakte. Frederik wist geen woorden genoeg om haar voortreffelijkheid te roemen, maar voelde toch ook gewetensbezwaren, zooals die hem later wel eens plaagden. „Noel”, zei hij, „als je zulke dingen voor mij maakt, vrees ik me te bezondigen aan overmatigheid. Wij beiden komen op die manier misschien nog in de hel terecht.” „Geeft niets,” antwoordde de kok droogjes, „iedereen weet toch wel, dat wij tweeën het vuur niet schuwen!”

1) rubber.

